

С.Қ.Сапарғалиева¹

¹*Абай атындағы ҚазҰПУ, 6М 011400–«Тарих»мамандығының 2-курс магистранты,
Алматы қ., Қазақстан, E-mail: sima_94_6@mail.ru*

ҚАРАҒАНДЫ КЕНШІЛЕРІНІҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІР ТАРИХЫ (1930-1940 жж.)

Аңдатпа

Қарағанды қаласының ірі өнеркәсіп орталығы ретінде қалыптасу тарихын терең ұғыну үшін, оның тұрғындарының заман арнасындағы тіршілік-тынысына үңілудің маңызы зор. Өйткені күнделіктілік методологиясы Қарағанды қаласының қалай өмірге келгенін, оның қиыншылықтарын, тұрғындардың медицинамен қамтамасыздандырылуын, қарағандылық кеншілердің бос уақыттарын өткізу барысын жақыннан таңуға көмектеседі.

Қарағанды көмірі – еліміздің басты байлығы. Ол тек республиканы ғана емес, кешегі күндері бүкіл КСРО аумағын қара алтынмен қамтамасыз етті. Ел экспортының қайнар көзі де осы байлығымыз дейтініміз сондықтан. Ал осы көмір өндірісінің басы-қасында жүрген шахтерлердің еңбегі ұшан-теңіз. Кеншілердің ауыр еңбегі талай қиындықты жеңіп, өмір мен өлім арасында жүздеген метр тереңдікке түсіп, осы байлықты игерді. Шахта ішіндегі апаттан талай ғұмырлар қиылды. Қарағандылықтардың тыныс-тіршілігінің бір бөлігіне айналған қара алтын жылдар көлемінде өз шежіресін де қалыптастыра алды. Мақалада, Қарағанды елді-мекенінің және оның тұрғындарының 1930-1940 жылдардағы күнделікті өмір тарихы баяндалады.

Түйін сөздер: кенші, вагон, шахта, забой, креп, стахановшылар.

Сапарғалиева С.Қ.¹

¹*магистрант 2 курса КазНПУ им. Абая, специальность 6М 011400–«История»
г. Алматы, Казахстан, E-mail: sima_94_6@mail.ru*

ИСТОРИЯ ПОВСЕДНЕВНОСТИ КАРАГАНДИНСКИХ ШАХТЕРОВ (1930-1940 гг.)

Аннотация

Для глубокого осмысления истории становления города Караганды, как крупного промышленного центра, важно сосредоточиться на жизни его жителей в современном русле. Так как методология повседневности помогает близко узнать, как появился город Караганда, его проблемы, медицинское обеспечение населения, ход проведения досуга карагандинских горняков.

Карагандинский уголь – главное богатство нашей страны. Он обеспечил не только республику, но и всю территорию СССР черным золотом. Поэтому – это богатство нашей страны. А вот в этом угольном производстве труд тех шахтеров, которые находились там, – это море. Труд горняков сумел преодолеть немало трудностей, проникнув в глубину сотни метров между жизнью и смертью, освоили это богатство. В статье раскрывается история повседневной жизни населенного пункта Караганды и его жителей в 1930-1940 годах.

Ключевые слова: шахтер, вагон, шахта, забой, креп, стахановцы

Sapargaliyeva S.K.

2nd year master's student of Abay KazNPU, specialty 6M 011400 – «History»,

HISTORY OF DAILY LIFE OF KARAGANDA MINERS (1930-1940)

Abstract

For a deep understanding of the history of the formation of the city of Karaganda as a major industrial center, it is important to focus on the life of its residents in the modern way. Since the methodology of everyday life helps to know closely how the city of Karaganda appeared, its problems, medical support for the population, the course of leisure activities of Karaganda miners.

Karaganda coal is the main wealth of our country. He provided not only the Republic, but also the entire territory of the USSR with black gold. Therefore, it is the wealth of our country. But in this coal industry, the labor of the miners who were there is the sea. The work of the miners managed to overcome many difficulties, penetrating into the depth of hundreds of meters between life and death, mastered this wealth. The article reveals the history of everyday life of the settlement of Karaganda and its inhabitants in the years 1930-1940.

Keywords: miner, wagon, mine, face, crepe, stakhanovites

Қарағанды қаласының пайда болуы көмір бассейнінің ашылуы, барлау экспедициялары және көмір өндірісімен тығыз байланысты.

Алексей Воейковтың «Город солнечного камня» [1] еңбегінде Қарағанды кеншілері жөнінде көптеген мәліметтер беріледі. Соның ішінде «үшінші базаның» салынуы, өңірге жүргізілген түрлі экспедициялар туралы айтылады. А.А. Гапеев бастаған экспедицияның нәтижесі таңғаларлық болды деп көрсеткен. Көмір кен орындарының ауданы 300 шаршы километрды құрады. Көмір қоры 4 миллиард тоннаға жуық деп есептелді. Бұл қордың қолданылуы Қазақстанмен қатар Орал экономикасына өнер-кәсіптік құндылығы жоғары болатынын айтқан.

1931-1932 жж. Қазақстандық партиялық ұйым Қарағандыға 1500 коммунист, ал Қазақстан комсомолы – 3000 жас балалар мен қыздарды жіберген. Бұл Қарағанды көмір бассейнінің ең жарқын кезеңінің болғандығының дәлелі. Көмір бассейні жылдам қарқынмен салынған, сонымен қатар отын өндіру ісі де қарқынды түрде жүрді. 1932 жылы Қарағандыда 700 мың тоннадан астам көмір өндірілген, ол 1913 жылмен салыстырғанда 8 есе ұлғайғандығын көрсетеді [2].

Қарағанды мен Донбасс кеншілері өзара көмек көрсетіп, тәжірибе алмасқан. Оған дәлел, 1931 жылы 20 қарашада өткен кездесу. КСРО ұлттық шаруашылығының Жоғарғы Кеңесі Қарағандыға Донбасстан жас инженерлер тобын жібереді. Ал Қарағандыдан 117 жұмысшы-қазақтар Донбасқа оқуға жол тартқан болатын. 1931-1932 жылдар арасында украиндық кеншілердің басқаруымен 4000 адам тау-кен өндіру ісі бойынша білім алып шығады, соның 3000-ы қазақ ұлтынан еді.

Шахтерлер аса ауыр жағдайларда жұмыс істеді: тұрғын үй, электр энергиясы жетіспеді, және «Нұра» су қоймасы жаңадан салынған болатын. Соған қарамастан партиялық конференцияда өңір кеншілерінен екі жарым миллион тонна көмір өндіруді талап етті.

Елге 2,5 млн. тонна көмір беру, осы ұран астында 1932 жылы Қарағанды қаласының мамыр мерекесінің алдындағы социалистік жарыс өткізілді. Мамыр мерекесі алдындағы жарыс қорытындысы «Казахстанская правда» газетінің беттерінде жарияланды. Қарағандыдағы үшінші кеніш 1 мамыр күніне орай социалистік жарыста жеңіске жақын қалғандығы және ҚазАКСР орталық атқару комитетінің дипломымен марапатталатындығы жарияланды. 1932 жылы өзінің алғашқы 1 Мамыр мерекесін Қарағанды қаласы осылай қарсы алды [3].

Бұрынғы Киров ауданының аумағында «Киров» шахтасы орналасқан. Ол ең көне бассейндердің бірі болып саналады. Бұл кен орынының тарихы 1934 жылдан бастау алады. Ол кезде №12 шахта деген атпен танымал еді. Бұл жерде 412 адам еңбек еткен, оның басшылары - Михаил Федорович Орданов пен бас инженер Павел Григорьевич Дегтярев

деген Донбасстан келген кеншілер еді. Деректерде: «олар көмірді іріктеп-іріктеп алып тастады, тазартып болған соң арнайы шаналарға салып таситын. Көмірді вагондарға арбалармен немесе сорғылармен жүктейтін» [3,22], - деп жазылды.

Осылай 1934 жылы 86,5 мың тонна көмір өндірілді, күніне орташа есеппен 240 тоннадан есептеліп тұрған. Осы жылдың 30 қыркүйегінде Қарағандыға жоғарғы рангты басшы Сергей Миронов Киров кел-ген болатын. С.М. Киров Гигант «А» және «Б» кен орындарының құрылысымен, №12 шахтаның жұмысымен, электр станциясының жұмысымен, салынып жатқан жолдардың құрылысымен танысып кетеді.

1935 жылдың қыркүйек айында Қазақ өлкесіне қуанышты хабар тарайды: 30 жасар Донецк шахтеры Алексей Стаханов «Центральная Ирмино» шахта түбінде 5 сағат 45 минут ішінде 1 күндік норманы 14 есе асырып орындап, 102 тонна көмір өндірген.

Шынында ұлттық бастама халық шаруашылығының барлық салаларын қамтыды: Стахановтың жұмыс әдісі шахталарда, зауыттарда, фабрикаларда, колхозда және совхоздарда енгізіле бастады. Қазақстанда алғаш рет Стаханов қозғалысының туын Октябрь ауданының кеншілері көтерді. Қыркүйек-тің екінші және үшінші онкүндігінің басында Қарағандыда бірінші стахановшылар пайда болды, ал 1935 жылдың қарашасында 76 стахановшылар бригадасы болды және бір айдан кейін олардың саны екі есе өсті [2,16].

Шахтерлерден қаланың өнеркәсіптік кәсіпорындарының жұмысшылары мен теміржолшылары қалысқан жоқ. Олар Стаханов еңбегінің үлгілерін көрсете отырып, көмір құрамын жылдамдық әдісімен жүргізе бастады. Бұл бастаманы қолға алған поезд машинисті Ж.Ұлжабаевты ерекше атап өтсек болады. Жанкешті еңбегі үшін Ж.Ұлжабаев «Еңбек Қызыл Ту» орденімен марапатталды және Кеңестердің X Жалпықазақ съезіне делегат болып сайланды.

1930 жылдардың басында Қарағанды кен орнында көптеген танымал қазақ кеншілерінің еңбек жолы бастама алды. Атап айтсақ – С.Шоманов, Ж.Рүстемов, А.Байжұманов, Б.Нұрмағамбетов, Т.Күзембаев [4].

1-кесте. 1931-1935 жж Қарағанды жұмысшыларының саны:

Жұмысшылар	1931 жыл	1932 жыл	1933 жыл	1934 жыл
Шахтадағы барлық жұмысшылар саны	5600	12414	17163	18783
Шахтадағы қазақ жұмысшылар саны	2594	4317	6503	6712
Шахтадағы әйел-жұмысшылар саны	150	1183	3174	3592

Бұл кестеден [5] 4 жыл мерзімінде Қарағандыдағы кен орындарындағы жұмысшылар санының артқандығын байқаймыз. Сонымен қатар Қарағанды көмірін игеруге одақтық деңгейде күш салынғаны айтпаса да түсінікті болып тұр. Ер азаматтармен қатар әйелдер, жасөспірімдер де шахтада жұмыс жасаған. Ұлы Отан соғысы басталған сәтте шахтадағы ауыр еңбекті ер адамдардың орнына әйелдер алмастырған [5,102].

Саттар Ерубаев Қарағандыда істеген жылдары атақты «Менің құрдастарым» романын жазады. Сол еңбегінде шахтерлер өмірі жөнінде мынадай мәліметтер береді: «айдалада бес-алты тас үй. Алыста жер астынан мұржалар шығып тұрған жер барактар көрінеді. Бұл Қарағанды көмірлерінде жұмыс істейтін шахтерлердің жертөлелері. Түн. Ай жарық. Далада

қыбырлаған бір жан жоқ. Шахтерлер жұмыстан жаңа ғана қайтқан. Ортадағы бір жертөледе алты шахтердің отбасы бірге тұрады. Үй төбесіне кірлер ілінген. Еденде алақандай бос жер жоқ. Бәрі қоқырсық заттармен толған. Шахтерлер өз төсектерінің үстінде, ал бірі жерде қара су ішіп, нан жеп отыр. Ашыққан балалар нан жеген әкелеріне қарайды» [6], - деп кенші-лер тұрмысын сипаттайды. Бұл үзіндіден біз басқа да азық-түлікті қойғанда, нанға қолдары жетпей қиналған адамдар өмірін көреміз. Жалақыларының өте аз болғандығын да байқасақ болады: «күніне күштегенде сексен тиын табамыз. Ол нанға да жетпейді. Ал олар болса жалақыны тағы да азайтпақ». Жұмыс орнында да жағдайлары онша жақсы болмағанын мына үзіндіден көрсек болады:

«Шахта асты қараңғы, забой жеңнің ішіндей жіңішке. Креп жоқ, тышқанның іні сияқты. Әліп соның түбінде көйлегіне дейін шешіп, жалғыз өзі көмір шауып жатыр. Бұл – кәдімгі жұмыс істеуге болмайтын қауіпті жетінші лава. Самайынан аққан тер көмір күйемен қап-қара болып емшегінің үстіне дейін сорға-лап ағып жатыр. Желкеден аққан тер, жон арқасынан жол тауып арып, шалбарының ышқырына барып жоқ болып жатыр. Әліп шөлдеген. Қайта-қайта тамсана береді. Әліп еңтігіп дем ала алмай тұр. Әліп қабырғадағы дымқыл көмірдің арасынан тамшылап тұрған қара суды алақанымен іркіп, тосып алып жұтады. Дамыл таппай үсті-үстіне шабады. Күректі алып, шапқан көмірлерін дөңгелек арбаға салады, арбаның алдында байлаулы жіп бар (Бұл жіп - Әліптің мойнына салып, арбаны тартатын жібі). Арба көмірге сәл толмайды. Шынында толған, бірақ асыра үңілген емес. Үңілмеген арбаны қабыл алмайды, штраф салады» [6,98].

Қазақстан Республикасы Президенті архивінің [7] материалдарына сүйенетін болсақ 1931 жылдың наурыз айында № 26 шахта жұмысшылар құрамы мынадай болғандығын көреміз: жұмысшылар саны – 563 адам, еуропалықтар – 118, қазақтар – 134, спецпереселендер – 311 адам делінген. Олардың ішінде забойшы қазақтар – 30 адам, вагоншылар – 194 адам, бұрғышы – 40 адам, бекітушілер – 7 адам және 38 адам жоғарғы қабатта қосымша жұмыстарды атқарған [7,68].

Сонымен қатар шахта қызметкерлеріне қосымша қызметінен тыс жұмыстар көптеп беретін болған. Оны № 26 шахта бригадирі Жанбулатовтың 1931 жылы 10 тамызда жазған өтініш хатынан байқасақ болады: «Кадры должны делать свое дело!» [7,70].

Қарағандының көмірі – үлкен маңыздылыққа ие кен орны. Жоғарыда атап өткендей Қарағанды еліміздің ірі өндірістік орталығы. 1930 жылдардың басында тау-кен ісіне әрине бір келгеннен кірісіп кету қалай болғанымен де оңай емес. Кеншілердің күнделікті өмірін зерттеу арқылы беймәлім мәліметтердің ашылуына себеп болуымыз әбден мүмкін.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Воейков А. Город солнечного камня. – Алма-ата: «Казakhstan», 1981. – С. 18-27
2. КПСС съездерінің, конференцияларының және Орталық Комитет пленумдарының қарарлары мен шешімдері. 2-бас., 5-том. – Алматы, 1973. – 261б.
3. Амиров Х. Утро Караганды. – Алма-Ата: «Казakhstan», 1972 г. – С. 60
4. Хавин А. Знатные люди Караганды. – Москва, 1947 г. – С. 30-32.
5. Абдрахманова К. Повседневная жизнь Карагандинских шахтеров по вопросу качества жизни // Қазақстан мұрағаттары. – 2014 - №2. – С. 102-112
6. Ерубасев С. Менің құрдастарым. – Алматы. 1958. – 145 б.
7. Архив Президента РК Ф. 141, Оп. 1, Л. 70.

References:

1. Voeikov A. City of Sunny stone. -Alma-Ata: "Kazakhstan", 1981. - pp. 18-27
2. resolutions and decisions of Congresses, Conferences and plenums of the Central Committee of the CPSU. 2-head., Volume 5. Almaty, 1973. - 261B.
3. Amirov H. By The Morning Karaganda. -Alma-Ata: "Kazakhstan", 1972-p. 60
4. Khavin A. familiar people Karaganda. Moscow, 1947-pp. 30-32.
5. Abdrakhmanova K. Prosednevnyaya life of Karaganda miners the question of quality of life // archives of Kazakhstan. – 2014-No. 2. - pp. 102-112

6. Yerubaev S. my peers. - Almaty. 1958. - 145 P.

7. archive of the president of the Republic of Kazakhstan F. 141, op. 1, L. 70.